

LA VUS DE L'INSÜBRIA

fundaa in del 2004

TEKA PI - “Caragna no”

Bagai, squas soo gnanca de che banda tacà! Forsi perchè l'era tant che speciavem un grüp cumpagn di Teka-pi sù la scena insübrica. E de segür l'era riva a l'mument de vegh in man 'n album cumpagn de “Caragna no”. L'era l'mument de scultà 'n mesedoz de müsega e paroi che mes'cia insemi la tradiziun, cunt rispet ma senza sugeziun, e la realtà del di d'incö. E senza mai vess tòsegh! Gh'è sübet de vegh ciar che i Teka Pi hin bun de sunà, ma bun de bröt! In tüt l'album gh'è mia 'na nota föra post e l'arangiament di brani insemi a la qualità de la registraziun hin staa fess cüraa e i resütaa pödef scultai de per violter. Ma per fà 'n album iscee l'è mia assee la tenica strümentala. Ghe vören i idej, el stüdi. Ghe vör curagg e impegn. Ma suratüt per trà insemi un album 'mè “Caragna no” ghe vör el cör.

Dunca pödem scultà 'na cover de “Ma mi” sunada in d'una manera che la te lascia le cunt 'l dencc in buca de tant che l'è bela e che la par 'na canzun scrivüda ier. Ma anca 'n bran cumpagn de “C.T.” cunt 'na ghitarra che la te fa vegni sù la pel de capun e 'n final che tücc i müsicista vuraressen scrif! L'album l'è pien de canzun vüna mei de l'oltra che van güstaa a pian. Mei de tanci paroi però l'è purtass a cà l'album, ch'el custa dumà 10 euro, e nà a vidè vün di cuncert che i Teka-pi fan suratüt arent a Milan. Di voltensem che la nosta lengua e la nosta cultüra hin squass mort. Bhè se'l futür de la müsega insübrica l'è in di man de gent 'mè i Teka-pi pödem stà quiet. J di che vegnaran saran fess bei.

Info per CD e cuncert: www.tekapi.it
Marcel Picamei

Ligüria

intervista al Davide Sivero

- Qual'hin i cunfin cultürai e linguistich de la Ligüria?

El ligür se parla de Mónego (*it. e fr. “Monaco”*) fina a la Lunigiana (*it. “Lunigiana”*), due 'l se sfüma in

de l'emilian in d'una manera che se pö no realment destrigà: gh'è certidün che disen che'l riva dumà a la Speza (*it. “La Spezia”*), certidün che cunsideren come ligür i parlaa de tüta la bassa Lunigiana fina al cunfin cun l'italian tra Carara e Massa... In sül versant setentrional el ligür el se parla fina ai cunfin de la regiun amministrativa ligüra e 'l passa in

pruincia de Cüni (*it. “Cuneo”*), e 'l ciapa denter i teritori de Garesce e Olmea (*it. “Garessio” e “Ormea”*), de Lissandria (*it. “Alessandria”*), per rivà a Neuve (*it. “Novi Ligure”*), e in Emilia, in de l'area del Borgo (*it. “Borgo-taro”*) e de Bedònia, anca se i cunfin del ligür hin fess püssee sfümaa de quel che se pudariss pensà se se varden i cartin linguistich, inscì sfümaa che l'è gnanca facil marcà gio di isogloss, perchè,

süta a pag.2

CERN E LHC

de indue vegnela la materia?

El CERN (Center Europeu per la Ricerca in sül Nücleu) l'è dree a met in pé un nöf strüment scientifegh, el LHC (Large Hadron Collider= Grand Culisur Adronich) che vegnarà prunt per el 2007. El CERN l'è l'organizzaziun scientifega europea nassüda in del 1954 a la fin del cunflit mundial per fà desmet la fùga di scinivel (*it.: cervelli*) vers l'Amerega e mantegni la scienza europea a livel de prim pian. E l'idea l'è nada in

port: defat el CERN incö l'è scientifigament innanz a tüt i olter perchè nissün al mund sarà bun de rivà a i energii del LHC. El CERN incö l'è finanziaa de 20 paes europei e ghe lavuren denter migliaia de scienziaa de tüt el mund. El LHC gh'avarà de respund a tanci questiu fundamentai. Gh'è la necessità de capi de in duve che la riva la materia, come che la

süta a pag.3

I tesor de Meran

a la descuerta del Süd Tirol

✓ EL DOM

Ul campanil, volt 83 meter, se derf a bass cunt un'arcada ugivala cunt vòlta a cruciera decurada de afresch.

La gesa l'era già finida a l'inviass del 1300, quand ul campanil rüava dumà a la metà de l'altezza de adess, cunt i bei ricorsi regular in preia, dividüu in

pian marcaa di curniciun scanalaa. La part de sura l'è stada finida in do mument vön adree a l'olter, in de la metà del 1500 e in de la segunda desena del 1600, quand l'Hans Busagg l'ha traa in pee el corp utagunal che l'è staa quataa del tecc.

In tra i afresch gotech de l'arcada, che fan vedè la Santa Barbara, el San Leunard, el San Flurian, el San Cristofur, la Santa Caterina e la Pietà del 1417, pitada de nöf in del '700, gh'hen é vön fess interessant: l'è quel d'un pelegrin in mezz a 'n busch, che prega denanz a la crus ch'el ghe fa vedè un urient, e che l'è vüna di püssee bei rapresentaziun paesagistech de l'inviass del 1400 in Tiröl.

La furesta, defat, la gh'ha denter tanci element naturalistech che culeghen el pitur, el maester buem

süta a pag.3

Insübria

TEKA-PI

El nöf CD de la band tra jazz e tradiziun. De scultà del prem a l'ültem minüt!

Popui del mund

LIGÜRIA

- La ligüria in di paroi del Davide Sivero
- Louëio de lengoa ligure

Scienza

CERN e LHC

I stüdi di scienziaa per capi de induè che la vegn la materia

Temp liber

SÜD TIROL

Un viagg a la descuerta di tesor artistegh e natürai de Meran

Rübrich

I PIANT A LA RADIS

L'ores el se trua anca in di noster busch; imparèm se l'è e se'l se dupera de fà

PAGINA 1

PAGINA 2

PAGINA 3

PAGINA 3

PAGINA 4

- LIGÜRIA -
süta de pag.1

in de l'istess sit, un tal trat el se pö truà in d'una parola, ma in d'un oltra no. Chel cuntinuum chi l'è vöna di resun che porten tanci linguista, cumpagn de 'l Heinrich Lausberg, el Graziadio Isaia Ascoli, el Geoffrey Hull, i ricercadur de l'usservatori Linguasphere etc., a cunsiderà el ligür, el piemundes, l'emilian-rumagnö e 'l lumbard come di variant d'un

unica lengua galitalica, o, come che l'han ciama-da quei de l'Associatiun Internationale pour la Défense des Langues et Cultures Menacées in di agn setanta, senza nissüna di cunutaziun pulitegh che 'n quaidün incö el pudariss insugnass, padana.

- *Cunta sü vergot sü cumè la storia de la Ligüria l'ha caraterizaa i sò abitant de lee.*

De già che parli cunt un insuber, me pias suvegni vün di püssee antigh cas de sulidarietà cun Milan quand el Vescuv Unuraa, del 569, l'ha truvaà 'n rifügi sicür a Zena dai persecuziun di Lungubard de cunfessiun ariana, episodi che l'è vün di tanci ligam storich de la Ligüria cunt el rest di ter de lengua galitalica, la Galitalia, o Padania, come che, del 1982, natüralment senza nissün riferiment a la pulitega futura, la ciamava el glutologh cunt parentela valtulinosa Geoffrey Hull de l'Università Macarthur de Sidney ovest in de la sò tesi de lü *"The Linguistic Unity of Northern Italy and Rhaetia"*, che la cuincideva staghela li (*it.: circa*) cun quela che l'era la "Lumbardia", che 'l Lucheto, come che l'è facil ch'el se ciamava el prim autur cugnussüü de la leteratüra ligüra- in di sò rim de lü el diseva, cunt el pensee a Zena come porta de mar de la regiun:

*"Zenoa è citae pinna
de gente e de ogni ben fornìa;
con so porto a ra marina
porta è de Lombardia".*

Persunalment me incanten i ligam cultürai e stori-ch e fess strencc tra i ter galitalich e la ricchezza di sò diferenz de lur, i afinità e i diversità linguistich, i disegn de l'art tradiziunala che se ripeten di munt a la pianüra, i canzun e i müsich tradiziunai cumpagn e quei diferent, di tralaleri ligür ai cant de montagna trentin...

- *Quali hin i aspet che te piasen e quei che te vuraria cambià de l'Uniun europa che l'è adree a trass insemi?*

Vuraria cambian fess tanci de aspet de l'Uniun

Eurpea: del smantelament del stat sicial al sò rol de avversari cumercial inesurabil che'l ghe fa cuncurenza senza pietà, cui sò tenulugii prudutif, de marketing etc., ai mercanzii lucai e ai servizzi privaa lucai e püblich in di paes puaret, e l'impe-dess el desvilüp di sò ecunumii cui decisiun fis-saa del WTO, indue la cumissiun de l'Uniun Eu-ropea e i delegaziun di ol-ter paes rich hin quei che deciden, e deciden de ubligà i paes del Terz Mund a trà gio ogni pruteziun ai sò ecunumii per derf i sò mercà a la pruduziun di na-ziiun rich, gh'è no de sorprendes se, pö, la nosta bela Uniun Eurpea la se refüda de derf i sò, de mercà, ai prudot agricul di paes puaret e la süta a dà suvenziun per i espurtaziun agricul che sbassen i prezzi di prudot espurtaa de l'agricultu-ra europa in d'una manera grama per i ecunumii di part püssee miseràbil del mund...

Se l'è che me pias de l'Uniun Eurpea? Minga tant, ma presemi aprezzì la tutela -trop poca, però- di lengui lucai che la preved, anca se, ancaben che 'l sia 'n prublema fess püssee piscinin de quel di pulitich liberist (o prutezionist per i sò prudot) su-stegnüü de l'Uniun Eurpea a dan di pover del mund, la recugnöss mia propi la nosta lengua.

- *El gh'ha un sens a l'inviass del domila parlà de redescuerta linguistega e identitaria?*

Segür, perchè ogni lengua la gh'ha 'l sò univers cuncetüal e espressif ünich e ogni cultüra d'un popul, intesa come pa-trimoni de cunuscenz e capacità inteletüai, de l'artigianaa tradiziunala a la le-teratüra e a la müsega pupulara, la ra-presenta 'na ricchezza che se gh'ha de sütà a pudè gudè. Pensi che perd i furn de pruduziun artistega tradiziunai, o perd l'ucasiun de pudè scultà, parlà, stüdiass e gödes 'na lengua l'è 'na perdita de cul-türa cumpagn de l'incendi de la Mon-na Lisa.

- *Qual'hin i element vessilulogich e simbolich püssee car ai ligür?*

La bandera tradiziunala de la Repüblica de Zena l'era la crus de San Giorg, che la sventula amò sura Pàxo, el palazz dücal, del duxe ("x" come "sg(i)" insübrich), quel che a Venezia el se ciamava "doxe", e che l'è present cumè in de l'araldica di cumun ligür. A

Mónego fina l'inn naziunal in ligür el parla, inscam-bi, del *"culur russ e bianch"* de la bandera mone-gasca. Un simbul car ai Zeneixi l'è 'l grifun, 'na sorta d'aquila cunt la crapa de leun, che, però, l'è püssee identifcaa come simbul de la squadra del Zena che come simbul de la zità... menter el zign de la legenda de Kyknos, el rè di ligür preruman, cun-tada di Gregh, l'era staa propost di as-suciaziiun per la difesa di tradiziun lu-cai come simbul de la regiun amini-strativa Ligüria, ma l'è staa minga ac-cetaa.

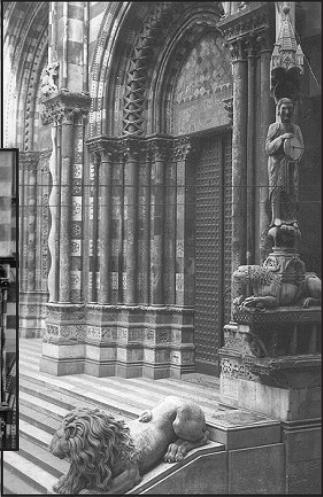
- *La redescuverta de la cultüra lucala l'è cumpagna del "razzism"?*

E perchè? Pensi che l'impurtanza de cunservà la lengua e i furn cultürai, artistich tradiziunai d'un sit la sia propi quela de pudè gödes la ricchezza rapresentada de la sò unic-ità de patrimoni inteletual e che, propi per quest, l'incunter cunt tanci person che parlen di olter lengui e che gh'han di olter furn artistich tradi-ziunai el sia propi un'ucasiun per gödes amò

püssee ricchezz cultürai. De spess l'è l'istess meca-nism psiculogich de refüd per tüt quel che l'è no unifurmaa ai mudei duminant che 'l porta a sprezzà la lengua lucala, la nosta cultüra tradiziunala (artigianaa, müsega etc.), i lengui di puaret del mund, i sò cultür, a preferi che se mangia tücc hamburgers inscambi de pudè gödes tüt i pitanz del mund: pitanz tipich insüber, ligür, african, asiàti-ch... La pröva viventa de la risposta negativa a che la dumanda chi l'è 'l mè bagain, che ghe parli ligür, natüralment, l'è nanca necessari dil e che 'l sarà, purtrop, credi, vun di ültim parlant del ligür. Mia miee l'è de l'Ekwador (el se scrif insci in ki-chwa) e lü 'l gh'ha in di sò venin el sangh di südit

de Kyknos e di südit de Atawallpa, d'un quai aven-turier spagnö senza scrupul e magari d'un quai valurus s'ciav negher stüf de vess s'ciav.

Lurenz Bös

Louëio de Lengoa Ligure

El bel del noster laurà l'è anca quel de truass cunt i gent che, a cà lur, tiren in pee mestee cumpagn di noster. Vün l'è de segür el Ricu Ravera de A Pria (*it.: Pietra ligure*) cugnussüü tri agn faa e truaa amò, squas per cas in sü la lista de l'Alpdn (assuciaziiun linguistega padana www.alpdn.org). E anca

'l Ricu l'è mia staa lee cunt el dencc in buca (*it.: con le mani in mano*) e la süta a laurà per la sò lengua de lü. L'ültem laurà l'è el sit sü la lengua ligüra

che l'ha traa sü l'internet adess quater mes fa. E dunca hem profitaà per fagh 'na quai quistiun.

✓ Ciciarèm 'n zich del tò sit; perchè t'è vegnüda in del coo l'idea de tral in pee?

Dunca, el sit l'è nassüü per fà pratega cunt la lengua scrivüda, per desvilüpà la lengua e fala vegni buna per parlà de argument cumpagn de l'ecunumia, de la pulitega. Insuma per quatà i büs che 'na lengua amò dialetala la gh'ha. Pö gh'è anca l'idea de tirà insemi 'na grafia buna per vess duperada de töcc e de desvilüpà strüment necessari per dupèerà 'na lengua, presemi el vucabulari. Tüt el laurà l'è ideaa per invià la lengua presemi in del setur del giornalismo.

✓ El tò sit l'è sü l'internet uramai de 'n quai mes. Te pödet giamò fa 'n bilancc di risultaa?

Intratanta, el prem tentatif faa dumà cunt i soci de la lista "zeneize" l'è staa 'a trumbada: nissün l'ha faa vidè interess per 'na grafia standard, gh'è pagüra a destacass del folklore e gh'è poca vöia de vultà sö i manegh e laurà de bun. Ma forsi, anca el fat de vess amò poch prategh, l'è staa 'n fren. Ma gh'è de dì ch'el laboratori l'è staa propi tiraa insemi per imparà propi insemi a tücc chi olter. El risüلتaa püsse bun l'è staa el diziunari, faa de per me. Gh'hoo l'intenziun de slargal cunt 'n öcc anca ai paroi impestaa (*it.: difficili*) che pöden vegni bun per vess duperaa in tanci situaziun. Di paroi iscee gh'è n'è 'na mota (*it.: tanti*) süratüt in zeneize ma uramai hin poch i gent che i a cugnussen.

A ce ch'el legg la Vus de 'n poo ghe sarà soltaa a l'öcc che l'idea del Ricu l'è cumpagna al 100% a chela de "La Vus". Dunca compliment e innanz isceel!

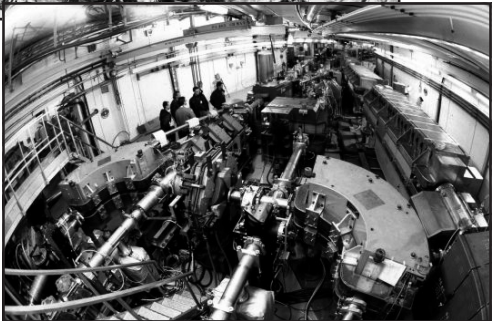
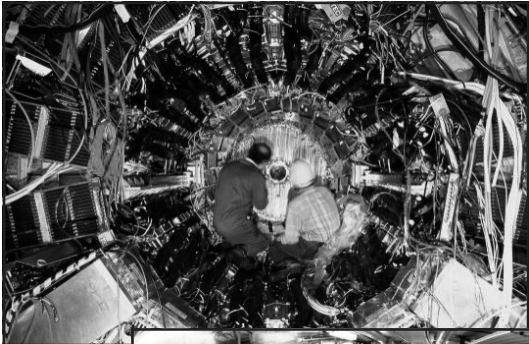
<http://loueio.altervista.org>

CERN E LHC

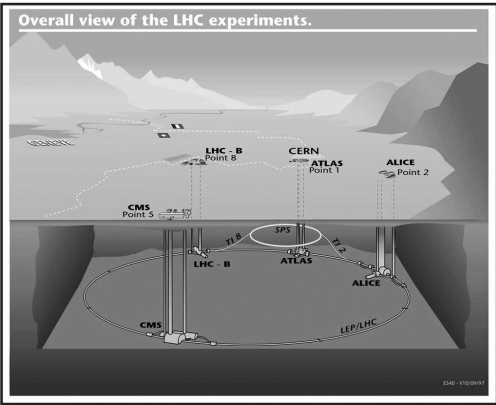
de indue vegnela la materia? - sùta de pag.1

s'è furmada a l'inizi de l'ünivers e cume che la fa l'energia a diventà materia e anca el pruccess invers. I scienziaa se dumanden de fat cume l'è pussibil che gh'hin tanci partisei e de tanci mass insci different. Se dumanden del perchè 'na quai partisela gh'abia tanta massa e un'oltra invenci poca. Se dumanden se 'na partisela, el neütrin gh'ha o men massa. Un'oltra questiu impurtanta l'è cume mai a l'inizi de l'ünivers gh'era püssee materia che antimateria. Defat, se l'è giüsta che l'antimateria l'è dumà la cuntrupart de la materia, alura se capiss nò perchè incö gh'è diferenza e, a la fin de la fera, se capiss minga perchè nüm ghe sem. Pö gh'hin anca quistiu de rispundegh in sü i quater forz fundamentai de l'ünivers: l'eletrumagnetism, la forza nucleara debula, quela forta e la gravità. Se capiss nunamò cume che fünziuna la gravità e quali hin e se gh'hin de bun, di partisei cumpagn di gravitun. Perchè gh'hin dumà quater forz fundamentai e minga cinqu o des o gnanca vüna?

I quistiu hin un frach! Cume rispundegh a tüt? El LHC l'è adree a vess metüü in pee propi per rispund a tüsscoss. El LHC l'è minga dumà un esperiment, ma un rosc (it.: *gruppo*) de esperiment e strüment che gh'han de acelerà dü fasci de partisei a energii relativistegh (=squas a la velocità de la lüs) fina a 'n quai TeV. I partisei gh'aveven questi energii dumà a l'inizi de l'ünivers, sùbit despö del Gran Bot (=Big Bang) e l'è difìcil rivà a energii cumpagn. Gh'hem però minga de cascias (it.: *preoccuparsi*): un'energia de 1 TeV l'è l'energia che duperà 'na musca per sguratà in de l'aria. Sì, ma la roba straordinaria l'è che tütta l'energia de 'na musca l'è cuncentrada in d'una partisela che l'è miliun de volt püssee piscinina de 'na musca. Per rivà a questi energii in del center de massa, i dü fass de partisei gh'han de vess incanalaa in diversi strutür che gh'han el cumpit precis de acelerai anca per diversi seman (it. *settimane*) e pö metii denter in del LHC. El LHC l'è in pratega un aceleratur circular de 27 Km de circonferenza ch'el se tröva in de 'n tünel a 100 meter suta tera tra i cunfin de la Francia e del Cantun de Ginevra, in Svizzera. El LHC l'è faa de 'n magnet supercundutur fregiaa a temperadüra de -300 grad suta el zeru centigrad. I dü fass de partisei vegnen fà scuntrà, a segunda del bisogn, in cinq punt different de la circonferenza. Se fan scuntrà dü fass de partisei, perchè in del cioch (it.: *urto*) se deslibera un'energia fess volta (it.: *altissima*) e se pö vidè cume che l'è faa el de denter del nucleu de l'atomo. In pratega püssee energia gh'hem e püssee pödum vidè a fund denter in del nucleo. In chesti cinq punt de culisiun

gh'hin cinq esperiment, equipagiaa cun strüment different, che gh'han de rivela i partisei soltaa fö (it.: *prodotte*) in del cioch. Questi strüment de rivelaziun hin gross perchè gh'han de quatà tücc i angul de induè che vegnen fö i partisei: l'è cume quand che se scuntren do otomobil: i toch van depertüt. Se pö vörum capì cume che i eren faa i do otomobil prema del cioch, gh'hem de tö sü tücc i toch che s'hin spantegaa in gir, e gh'hem de meti amò insemi. Insci se fà cui partisei. Vün de questi rivelatur, l'ATLAS, che l'è anca el püssee grand di cinq, gh'ha i dimensiun de'n palazz de nöf pian (45 meter de lünghezza e 25 de altezza) e l'è staa pusiziunaa a 100 meter de profundità in un būs gross cumpagn de 'na catedral mediövala. Perchè l'è insci gross? Perchè i partisei soltaa fö in de'l cioch hin tanci e de massa differenta. In pratega ghe vör un dispositif personalizzaa per ugni qualità de partisela. L'ATLAS l'è faa de tanci straa vün sura l'olter e ogni straa l'è furmaa de diversi riveladur ugnün cun un compit ben precis de rivela dumà partisei cunt na certa massa e energia. Cun pasenzia se met amò tüt insemi, se stüdien i fenomen che ghe stann dedree e, cun un pö de furtüna, se rispund a tücc i quistiu.

Perchè gh'hem de rispundegh ai quistiu che se sem faa? Perchè met in pé 'n riveladur per capì cume che l'era el spazi a l'inizi de l'ünivers? L'è insci fundamental savel? Se, perchè prema de tüt se pudarà rispundegh a la quistiu fundamentala: de in duve che vegnum nüm; e pö ghe sarà anca 'n risultaa straordinari in termin de tenulugia. Fem un esempi: a l'inizi del secul passaa i scienziaa, cumpagn di quei del dì d'incö, se dumandaven cuse che eren e de in duve che vegniven föra i ragg X, i ragg catodis, i ragg alfa e beta. Incö chi quistiu che han truvaa suluziun e gh'è stada 'n progress föra de l'urdinari difìcil anca de misürà, in termin ecunomich e in di nöf tenulugii: la televisiun, el transistor, i urdenadur, l'internet, i telefunit purtatil, i strüment per la medesina cumpagn di laster a ragg X, la risunanza magnetega nucleara, e tanci olter rob. Cusa se purteran i respost a i quistiu che sem adree a fass incö? L'è prevista 'na ricadüda tenulogega in del camp di magnet, di aceleradur, di nöf strümentaziun medegh e indüstria fa vegnii semper püssee penen, in del camp de l'infurmatega, di telecomunicaziun, di nöf impiant energetich e di nöf materai (giamò adess per rispund a i sfid de la custruziun del LHC hin staa faa di descuvert fess impurtant in del camp di materai supercundutur e in del camp de la refrigeraziun, ch'han purtaa de sùbit nöf aplicaziun indüstria) e nissün cugnuss nunanmò quanti olter tenulugii e cugnussenz pudaran vegnì föra del CERN. Specium el 2007 e vedarem.

Angiul Verunes

A LA DESCUERTA DI TESOR DE MERAN

sùta de pag.1

Venceslao, autur del ciclu afrescaa de la capela del fupun (it.: *cimitero*) de Rifiano (1415), a la current del gotech internaziunal, mediada de mutif stilistech verunes.

Liechtenstein, che l'ha afrescaa ul ciclu de Torre Aquila in del castel del Buonconsiglio a Trent (staghela lì in del 1400). Denter al castel i tre navaa i hen spartii de des culonn rutund in bloch de preia, che tegnen sü i volt marcaa di nervadur. La navada centrala la sùta in del cor (it.: *coro*) che l'è fess luminus: sota i finester ugival gh'hin di nichia arch sbassaa, indue i hen metüü 'na quai statüa e Sant in legn faa sü del Franz Pendi e del meranes Pirschstaller in de la prima metà del 800. I cunfesiunai i hen de epuca gotega.

✓ LA GESETA DE SANTA BARBARA

La geseta utagunala l'è dedree al Dom. Cunsacrada in del 1450, l'è 'na custruziun gotega a dü pian cunt tecc a piramid. Dü purtai gotegh decuraa se derven in di bandi (it.: *ai lati*) ovest e süd, e, per rivagh, tuca fa sü i basei de preia.

De denter gh'è l'altar magiur del ses'cent cunt la pala del Mathias Pussjager; sura se pö vedè la Maria cunt el Bambin e, le in part, quater rosc (it.: *gruppi*) de legn: el spusalizzi de Maria, l'Anunciazion, la vegnüda al mund de Crest, l'aduraziun di Magi. La cripta al pian de suta l'è tegnüda in pee de quater culon rutund de granii. In del presbiteri gh'hin, vön arent a l'olter, dü altar in marmu de l'Andrea Filippini (1796), che l'ha purtaa in de la regiun el stil tardobaroch lumbard anca se in di dü altar se ved 'n quai mutif de stil neuclassich.

✓ EL CASTEL PRINCIPE-SCH

El castel principesch, ciamaa in tudesch Landesfürstliche Burg, l'è no 'na furtificaziun, ma 'na cà de sciuri trada in pee in de la segunda metà del 1400. L'edifizi a l'inizi l'era tacaa a i cantin del princep ch'heren in di portech de manzina e purtava el nom de "palatium posterius", idest (it.: *cioè*) cà dedree. Ul prem riferiment storicament pruua l'è de 'n ducüment del 8 genar 1328, ch'el parla de l'edifizi cunt i parol "Merani in domo domini principis, quae vocatur casaba". Adree al 1470 l'è staa faa de nöf de scima a fund in del stil tardogotich di chi temp lee e aredaa de nöf del düca Sigismondo "el sciur". El laurà l'è staa decidüü per fà vegnè püs-

see quiet i feri del princep vest che nà denter al Castel Tirol l'era diventaa 'na stracada e anca stagh denter l'era mia tant bel. Hin staa lì de cà anca i imperadur Massimilian I e Ferdinand I, el segund di dü in del 1564 cunt adree tütta la fameia per scapà de l'epidemia che la s'era spantegada in

gir a Innsbruk. Restaa semper istess in di sò strutür ma trascuraa in del secul passaa, ul castelet l'è staa crumpaa in del 1875 de la zità de Meran, che la gh'era intenziun de tral gio per fagh post ai scol. Hin staa ul dutur Gottfried Putz, el dutur Josef Wassler insemi al president del distret, Arthur cunt Enzenberg, a trà insemi na petiziun pupulara per impedì ch'el castelet el füdess staa sbatüü gio. L'aziun la gh'ha avüü bun fin e finalment inturna al 1880 l'edifizi l'è staa definitivament ricüperaa. Insemi ai restauri, l'aministrazion zitadina l'ha pruedüü anca

al reprimin de l'aredament del castel principesch, a l'ha crumpaa mobil de l'epuca e over d'art per dagh amò al castel un'aria cumpagna a chela uriginala. De denter se pöden vidè ul cortilet, el corp de guardia cunt i armi, canteran (it.: *cassettoni*) e olter over d'art di secui XV-XVI metüü gio in di vari stanz. De dagh un'öcc i hen anca la capela, la stanza de l'imperadur cunt 'na stüa fess granda fada de maiolica del '400 (forse la püssee anti-ga al mund) e, per finì, la stanza de lecc.

Irena Anghileri

Rübrica

S piant ..a la radis

L' ORES

Laurus nobilis L. (fameia di Lauracee)

El nom el vé del seltegh *lawr* “semperverd”, “nobilis” perchè el vegniva duperà per incurunà pueta e imperadur. La pianta la pô presentas tant ‘me ‘n buschet che me ‘n’ erbol volt anca 10 meter. L’è semperverda e la gh’ha la pel lissa, verda in di ramet apena casciaa fö e scüra in del barsun e ‘n di ram gross. I föi hin dür e lungh infena a 10 ghei, de ‘n culur verdesöt iscür, fess bislungh e a punta güzza. La banda la va a unda e i gh’han un picai penìn. A vardai cuntra lüs i se veden di smaget lüster furmaa di gandul in due gh’è denter l’oli esensial. I fiur hin faa sö a um-brelet a la ‘sela di föi: i mas’c cunt 8-12 stam (*it.: stami*) e i femen cunt un uvari (*it.: ovario*).

El fröt l’è ‘na balina negra cunt dumà un gré de sumen-sa. L’ores el cress un pô depertöt in di busch e de lù i se duperen i föi e i fröt: i föi i se caten töt l’ann, mei però in löi – agóst; i fröt a utuber – nuember, quand ch’hin propri maröö. I föi i se duperen fresch, se de no i se fan secà a l’umbria e a l’aria; i fröt i se fan secà in d’un sit teved (presempi sù la stüa a temperadüra bassa), pô despö, i se meten via in di vas de veder.

✓ *Prupietà:* Arumatech, aperitif (*cascià fam*), digestif (*fa digéré*), stimulant, antisetech, ‘speturant.

✓ *Principi atif:* oli esensial, grass, tanini, amid, resin. L’ores el se dupe-ra fess tant in cüsina e la camamela (*it.: infuso*) di sö föi la spazza föra i büsech. I medegoss fa sö in cà cunt i fröt i van mia casciaa in buca ma duperaa ‘mè l’unguent. Per el stumegh e i büsech el se cascia denter 1 gr. de föi in 100ml de aqua denter ‘na chichera quand la ghe vör.

Per i pè strach ‘na mansciadina de föi e ‘n pögn de balen strücaa in de la aqua sbruienta. Per i dulur e i bot 20 gr. de fröt in 100ml de oli (a maser per 5 dé). Despö fregà cunt la bumbas (*it.: bambagia*) i part interesaa.

Licur de ores

Necessaire: 400ml de alcool a 95°, un para de mansciat de bach negher de ores, 1 tuchelin de canela, 3 cioo de garoful, 300ml. de aqua, 300gr. de zücher.

Preparasiùn: met a maser i bach insema a la canela e ai cioo de garoful in del alcool per 60 dé. Pö despö fa sö ‘n sciròp cunt aqua e zücher e lassà böi fintant che la s’ciüma la va minga via. Trà dent in del alcool e rügà sö ben bé. Filtrà e lassà pussà per un para de mes prima de bevel.

L’ è l’ideal despö de ‘na buna paciada.

Bress Malighet

L’Insübria Verda

del Fabio Mattiazzi

MANUTENZIUN PARCH E GIARDEN

347-7346083 349-8182313

Tel/Fax 0331-223298

P. IVA 02773370123

21047 Verghera di Samarate, Via dell’Alberone 7

SEM DISPUNIBIL PER:

- ✓ sbrucà* e trà gio piant cunt o senza piatafurma aerea
- ✓ smaltiment di scart de la sbrucadüra anca per cunt di terzi
- ✓ tratament cüratif e preventif cuntra i parassit
- ✓ Seminà, traseminà e dagh aria a praa penin
- ✓ Sabiatüra de praa grand e penin cun sabiatur

semuvent anca per cunt di terzi

- ✓ Laurà per cunt di terzi e prestaziun de man d’ovra

(*sbrucà = potare)

CAMPAGNA ABUNAMENT 2006

El noster giurnal l’è la Vus de la nosta Tera.

Per fà vif La Vus gh’hem de vegh el voster sustegn!

- ✓ **ABUNAMENT N°1:** 4 nümer de La Vus a l’ann, 10 euro
- ✓ **ABUNAMENT N°2*:** 4 nümer de La Vus + 1 CD de catà fö, 20 euro
- ✓ **ABUNAMENT N°3*:** 4 nümer de La Vus + 2 CD de catà fö, 30 euro
- ✓ **ABUNAMENT N°4*:** 4 nümer de La Vus + 1 dispensa “L’Insübrich senza fadi ga” + 2 CD de catà fö, 40 euro

Per fà l’abunament o per fà ‘na dunaziun

l’è assee met gio i dané sura el cunt curent postal n° **59989681**

Intestaa a “*Assuclaziun La Vus de l’Insübria*” -

caüsala: “*abunament giurnal 2006*”

Per info: vusinsubria@libero.it ; 339-6855147

CD dispunibil: Scigula, F. Magni - Alter, F.b.a. - Chi l’è dür, Longobardeath

***A l’öcc: i abonament n° 2,3,4 i saran faa fina a esauriment di CD dispunibil.**

CELTICA AL TRAGUARD

CUNT EL NÜMER 40, INCÖ IN DEL GIURNALAT, FINESS
EL VIAGG DE ‘NA REVISTA ÜNEGA E MAGICA

DEL GIURNALAT: GIURNAL+CD DE MÜSEGA

NÜMER SPECIAL

101 QUISTIUN E RESPOST PER CUGNUSS I CELTI
IN DEL GIURNALAT TE SÜTARET A TRUA' I NÜMER DE LA CULEZIUN A DUMA' 6,90 EURO

WWW.TRIGALLIA.COM

EL PURTAL DI FEST CELTICH. TÜCC I PUNTEI DE MINGA PERD